

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ BALKANLAR'DAKİ POLİTİK GELİŞMELER VE TÜRKİYE

Doç. Dr. Nurgün KOÇ*

Öz

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda önemli paylaşım alanlarından biri Balkanlar olmuştur. İtilaf Devletleri burada kendi nüfuz ve hâkimiyet alanlarını yaratmak istemişler, bunda da bir dereceye kadar başarılı olmuşlardır. Yugoslavya, Çekoslovakya gibi ilk defa kurulan devletlerin yanında, toprak kazanan ve kaybeden devletlerarasında çekişme kaçınılmaz olacağından kısa süre içinde ittifaklar kurulmaya başlanmıştır. Balkanlar'dan ilgisini kesmeyen İtalya, Almanya ve Sovyetler Birliği de buradaki devletleri etki altına almaya çalışmışlardır. Türkiye, bölgede statükonun ve barışın korunmasından yana tavır almış, bu amaçla Yunanistan ile başlattığı girişimlerini diğer Balkan ülkelerine de yaymak istemiştir. İki dünya savaşı arasında Balkan devletlerinin hemen hemen tamamı güvensizlik duygusuyla ittifak arayışları içine girmişlerdir.

Anahtar kelimeler: Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya, Romanya.

The Political Developments in the Balkans before the Second World War and Turkey

Abstract

The Balkans became one of the important shared areas at the end of the First World War. The Entente States wanted to establish here their own authority and domination, and succeeded this to some extent. As it would be unavoidable to arise disputes between the winning states and the losing states as well as the new founded states like Yugoslavia and Czechoslovakia, in a short time alliances began to be made. Italy, Germany and the Soviet Union which didn't lose their interest in the Balkans tried also to influence the small states here. Turkey developed an attitude towards the preservation of the status quo and the peace in the region and with this aim wanted to extend the initiatives she launched with Greece also to the other Balkan states. Between the two world wars, almost the whole Balkan states embarked on quest of alliance with the feeling of insecurity.

Keywords: Turkey, Greece, Bulgaria, Yugoslavia, Romania.

* Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ana Bilim Dalı Başkanı, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölüm Başkanı, nurgunkoc@karabuk.edu.tr.

1. Giriş

Bu çalışmada İkinci Dünya Savaşı öncesinde Balkanlar'daki politik gelişmeler, özellikle 1930'lu yıllar, Türk dış politikası çerçevesinde ele alınmıştır. Bu yüzden Dışişleri Bakanlığı'nun elçilikler aracılığıyla ele aldığı meseleler ve yine Dışişleri Bakanlığı tarafından Balkan ülkelerindeki Türk elçilikleri ya da diğer misyon görevlileri tarafından, bu ülkelerde basına yansıyan ve Türkiye'nin önem verdiği anlaşılabilir konularla ilgili Balkan devletlerinin politikaları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Balkanlar'daki devletlerin tek tek iç ve dış politikalarının irdelenmesi yerine Türk Hariciyesinin üzerinde durduğu konular, ikili ilişkiler, Balkan basınının yaklaşımı vb. üzerinde durulmuştur.

Bu çerçevede konuya Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda gelinen durumla başlamak gerekirse; bu büyük savaş sonunda üç büyük imparatorluk, Rus, Alman ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları tarih içindeki ömürlerini tamamlayarak sahneden çekilmişlerdir. Avrupa'da oluşan önemli boşluğun giderilmesi için milliyetler ilkesine dayalı devletlerin kurulması yoluna gidilmişse de bu, tam olarak gerçekleştirilmemiştir. Balkanlar'daki toprak düzenlemeleri ise doyurulmamış iştahları kamçulamaktan başka bir işe yaramamıştır. Diğer yandan Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı ise Ortadoğu güçler dengesinde önemli bir boşluk yaratmıştır. Barış antlaşmaları harita üzerinde bir düzen oluşturmakla birlikte istikrarsızlığa daha büyük kapı açmıştır. Bu yüzden de yaşanan, geçici barıştır¹.

2. Bulgaristan Politikaları

Bulgaristan ve Bulgar- Türk İlişkileri

Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra anti-revizyonist bir politika izlemesi bağımsızlık mücadelesini kazanmış Türkiye ile² arasındaki yeni politik ilişkilerde kesin bir ayrılığı ortaya çıkarmıştır. Çünkü Türkiye Bulgaristan'ın aksine revizyonist bir politika benimsemiştir. Balkanlar'da barışın tesis edilmesinden yana olmuştur. Böyle olunca Bulgaristan, Türkiye'nin bu politikasına eleştirel biçimde yaklaşmıştır. Örneğin, 26 Ekim 1931'de Bulgaristan'da yayınlanan *Roza* gazetesi muhabirlerinden Simo Eftimof, Cenevre'de demeç veren Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü (Aras) Bey'in sözünü ettiği Yunan- Bulgar- Türk dostluğunun Bulgar milletine fayda sağlayıp sağlamayacağını sorgulamıştır. Ona göre, şimdiye kadar Türkiye ile sürdürülen

¹Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, C: I, 1914- 1980, Ankara 1993, s.151-152.

²Kurtuluş Savaşı'nın başlarından itibaren Türk- Bulgar diplomatik ilişkilerinin kurulması için çaba harcanmıştır. Stamboulisky Hükümeti ile TBMM arasında sağlanan diplomatik işbirliğinde ve iyi ilişkilerde Mustafa Kemal Atatürk'ün çabası oldukça önemlidir, Bkz., Esra S. Değerli, "Türk- Bulgar İlişkilerinde Mustafa Kemal Atatürk (1919- 1923)", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 18, Ağustos 2007, s.17.

http://birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/ckfinder/userfiles/17/files/DERG_/18/301-319.pdf, 01.11.2015.

dostluktan hiçbir kazanç elde edilmemiştir. Bulgaristan ile Türkiye'nin dostane ilişkilere sahip olması iki hükümetin faydasıdır. Fakat Yunanistan ile Türkiye Trakya meselesini kendi aralarında öyle çözmüşlerdir ki, Bulgaristan'ın Akdeniz'e çıkması engellenmiştir. Yunan Hükümeti Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Bulgaristan'ı bu mahreçten mahrum bırakmıştır. *"Tevfik Rüştü Bey bir Yunan dostu gibi beyanatta bulunmaktadır. Hiç düşünmüyor ki bir Sırp Bulgar Anlaşması ihtimali vardır. Yunanlılar Türkler'le anlaşmayı daha çabuk dostluk peyda etmelerini Lozan muahedesinden beri düşünmekte idiler"*³.

Mart 1932 tarihli bazı gazetelerde de Türk- Bulgar dostluğunun sorgulandığı görülmektedir. Örneğin *"Trakya"* gazetesindeki bir makalede, 1925'te Ankara'da yapılmış olan Türk- Bulgar Dostluk Antlaşması ile iki ülke arasında açılan dönemin, felaketle sonuçlanan eski 1913 siyasetinin devamından başka bir şey olmadığı ve bu siyasetin bir an evvel terk edilerek Yugoslavya ile bir anlaşma zemininin hazırlanmasının Bulgaristan için hayati derecede önemli olduğu dile getirilmiştir⁴.

Aynı gazetenin 3 Ağustos 1932 tarihli bir makalesinde son derece sert ifadelerle, Türkiye ile Yunanistan'ın dostluğunun Bulgaristan'a zarar verdiği, Türkiye'nin 1913'te saldırıya geçip Trakya'yı yağmalayarak halkı gerilere attığı ve *"Türklerin Şarki Trakya'da yağma ve Bulgarlar'a karşı kudurmuş hücumları siyah Ankara muahedesiyile kabul ve Türk sürüleri ve başıbozuklarının yağma ve kötülükleri aynı muahede ile tasdik edilmiş olduğunu..."* yazmaktadır⁵.

Bulgar basınında Bulgar- Türk ilişkilerinin soğuk bir atmosferde tartışıldığı sıralarda Bulgar Başbakanı Muşanof'un Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey'in Sofya ziyaretinin ardından Türkiye'ye yapacağı ziyaretten söz edilmiştir⁶. Bu sıralarda yine Türkiye'den şikâyet edilmektedir. Haziran 1933'te Bulgaristan'da yayın yapan nasyonalist *Ataka* gazetesi, Bulgaristan'da Türk ekalietine iş verildiği halde Kurfalı köyünde papazların görevinin hocalara yaptırıldığı söylenmektedir⁷.

Türk tarafına göre ise Bulgaristan Türkiye'ye karşı olan hasmane tutumundan vazgeçmemektedir. Bulgaristan Müslümanlarının sürekli maruz kaldıkları kötü muameleler, emlak ile ilgili sözleşmenin uygulanmaması, aşırı milliyetçi cemiyetlerin ve özellikle Trakya komitesinin Türkiye aleyhindeki çalışmalarına Hükümetin göz yumması gibi meseleler çözüm bekleyen meseleler olduğu gibi, bunların çözümüne dair resmi makamlara başvurulması⁸

³ BCA, 030.10.240.619.13.

⁴ BCA, 030.10.240.620.13.

⁵ BCA, 030.10.240.624.15.

⁶ BCA, 030.10.241.627.27.

⁷ BCA, 030.10.241.629.7.

⁸ 1918'de Batı Trakya'da kurulan Bulgar Trakya İhtilas Komitesi, 1923'e kadar yoğun biçimde faaliyetlerde bulunmuş, Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasının ardından Bulgaristan'a taşınmıştır. 1925 ile 1930 yılları arasındaki çetecilik faaliyetleri ön plandadır. Bulgar Trakya

Bulgarlar'ı tamamen şımarttı. Fakat Türk Bulgar ilişkilerinin bozulmasını sadece Yunanistan ile yapılan ittifak anlaşmasına bağlamamak gerekir. Bulgarları Türkiye aleyhine yönelten önemli bir neden Yugoslavların yardımlarıdır. Sırların bu yolda Türkiye'ye verecekleri teminata ise daima dikkatle yaklaşmalıdır. Ayrıca, Bulgaristan Hükümeti, millete dayandığından Türkiye'nin aleyhine dönmüş olan Bulgar kamuoyuna önem vermek gerekmektedir. Bir siyasetçi ne kadar söz verirse versin kamuoyuna dayanmak zorundadır. Kaldı ki açıkça "misak illeti"nden söz eden Muşanof'un sözlerine ne derece itibar edileceği düşünülmalıdır⁹.

Bulgaristan'ın Yugoslavya ile Yakınlaşması

Yugoslav Dışişleri Bakanı Yeftiç'in Bulgaristan ziyaretine (1934) Bulgaristan basınında oldukça geniş yer verilmiş ve olumlu yaklaşmıştır:

Mir gazetesinde Boris Vazoff imzasıyla yapılan habere göre; "Bulgar-Yugoslav yaklaşmasının¹⁰ iyi olacağına şüphe yoktur...Filvaki komşular mütemadiyen Bulgaristan'a karşı olan sulhpervoerliklerinden bahsediyorlar. Fakat bu doğru değildir. Hemen hemen Yeftiç'in Sofya'yı ziyaret ettiği tarihte Kondilis Ankara'ya 1933 Eylülünde Türk- Yunan Misakında derpiş edilen askeri misakın müzakeresi için gidiyor. Bu mukavele kime müteveccih? Mademki ne İtalya, ne Sovyetler ne de diğer bir büyük devlet aleyhine değildir. Tabiidir ki silahlarından tecrit edilmiş olan Bulgaristan aleyhinedir." Bundan çekinmedikleri, iki Slav milleti arasında başlayan dost ve kardeşliğin kendilerine güven verdiği belirtilmektedir¹¹.

Demokrat Zgovar gazetesi, Çankof imzasıyla ziyareti olumlu karşılar: "Bu ziyaret iki devletin münasebetlerinde mesut bir değişikliktir. Fakat Sırp- Bulgar büyük günü Bulgarlığın yaşadığı her yerde meşru hakları tanındığı gün olacaktır. Eğer Yeftiç'in ziyareti bugünün yaklaşmasına yardım etmiş ise bilhassa memnun olacağız." Aynı gazetede, eski bakanlardan Gr. Vassileff şunları belirtir: Bulgaristan kendini Balkanlar'dan tamamen tecrit politikası uygulayamaz. Şimdilik Sofya ile Belgrat pratik sorunlarını çözüyorlar. Daha büyük meselelerin çözümü için

Komitesi'nin faaliyetlerine karşı Türkiye ve komşu ülkelerin Bulgaristan resmi makamlarına gösterdikleri tepkiler sonuç vermiş ve komite Nisan 1934'te dağıtılmıştır, Bkz., Mehmet Çanlı, "Bulgar Trakya Komitesi (1918- 1934)", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, C: XI, Sayı: 2, Kış 2011, s.291.

⁹ BCA, 030.10.242.632.13.

¹⁰ Birkaç yıl öncesindeki gerginliğe değinmek gerekirse; Belgrat Elçisi Haydar (Aktay) Bey'in 1 Ağustos 1932'de bildirdiğine göre, Yugoslavya'nın Bulgaristan sınırında olağanüstü askeri bir hareketlilik yaşanmaktadır. Bu durum Bulgaristan'ı bir hayli endişeye düşürmüştü, Yugoslavya'nın görünüşte Makedonya komitesine karşı bir hareket bahanesiyle fakat gerçekte kendi kamuoyunu oyalamak amacıyla Bulgaristan'a saldırı niyetinde olduğu fikrini uyandırmıştır. Türkiye'nin Belgrat Elçisi, Yugoslavya Hükümeti'nin genel bir savaşa yol açabilecek böyle bir girişimde bulunmayacağı görüşündedir, Bkz., BCA, 030.10.220.482.18.

¹¹ BCA, 030.10.241.628.26.

müzakereler yapılıyorsa da henüz bir mutabakat halinden söz edilemez. Ancak Balkan sorunlarının birlikte çözülmesi için yol alınabileceği görülmüştür¹².

8 Mayıs 1934 günü yayınlanan *Makedonya* gazetesinin haberine göre; geçen Eylül'de imzalanan Türk- Yunan antlaşmasının imzalanmasında askeri mukavelenin müzakereleri Haziran ayında düşünülmüş olmasına rağmen Yunanistan Harbiye Nazırı bugün hareketini ertelemiştir. Bunun nedeni o tarihten beri önemli değişikliklerin yaşanmış olmasıdır. Şöyle ki; Türkiye'nin muhacir Rumların geçici bile olsa ülkeye gelmesini yasaklaması Yunanlılarda hayal kırıklığı yaratmıştır. Ankara'da yapılan bazı askeri taahhütler Yunanistan'da muhalefet gruplarında memnuniyetsizliğe ve tartışmalara yol açınca Türkler Yunanlıların dostluğuna güvenilemeyeceğini anladılar. Bunun üzerine Türk donanması savaş gemilerini takviyeye yönelirken Yunanistan da benzer bir girişimle karşılık vermiştir. 10 Mayıs 1934 tarihli *Mir* gazetesindeki M. Macarof'a göre, iki taraf arasında öngörülen itilafın önemli olduğu fakat konuya ihtiyatlı yaklaşmak gerektiği, siyasi ve iktisadi ittifakın dostluğu pekiştireceği, husumetin yalnız acı getirdiği ifade edilmiştir¹³.

Pobeda gazetesinin 14 Mayıs 1934 tarihli haberine göre, Yeftiç'in Sofya'yı ziyaret edeceği anlaşılır anlaşılmaz Atina'nın Kondilis'i Ankara'ya gönderdiği, Rumlar'ın tüylerinin ürperdiği, özellikle Bulgaristan'a karşı bir askeri ittifak arayışı ile gidildiği fakat Mustafa Kemal Paşa'nın bunu kabul etmediği belirtilir. "Yunanistan İtalyan taraftarlığının kurbanıdır. Türkler Kondilis'ten Yunan Hükümeti'nin İtalya'ya karşı askeri muavenetini istediler. Yunan Hükümeti reddetti." Bunun üzerine Türkiye'nin Bulgaristan tarafına döndüğü ve Tevfik Rüştü Bey'in acele Bükreş ve Belgrat'a gittiği düşünülmektedir. Aynı tarihli *Slovo* gazetesinden Vasil Yourouloff, Bulgaristan'ın menfaatinin Boğazlardaki büyük devletlerin gitmesi ve Boğazların askerden tecrit edilmesi olduğunu belirtir. Ancak Bulgaristan'a da silahlanma hakkı ve Ege'de mahreç verilmesi halinde taviz verilebileceği ifade edilmiştir¹⁴.

Balkan Antantı'nın yapılmasının ardından Bulgaristan Türkiye politikasında¹⁵ yumuşama olduğu söylenebilir. Bunun nedeni şüphesiz ittifakın resmileşmiş olmasıdır. Bulgar basınında da değişimin izlerine rastlanır. Şöyle ki: (22 Nisan 1935) "Bugün, Bulgar dış siyasasının anahtarları, Belgrad ve Ankara'da bulunmaktadır. Biz, Belgrad- Sofya uzlaşmasının, Sofya- Ankara uzlaşmasına engel

¹² gös.yer.

¹³ gös.yer.

¹⁴ gös.yer.

¹⁵Bir başka görüşe ise, Balkan Antantı imzalandığında Türkiye, daha önceki tarafsızlığını terk etmiş; anti-revizyonist yaklaşımı benimsemiştir. Bulgaristan ise, revizyonist yaklaşımını sürdürdüğünden Antant'ın ve Türkiye'nin, Bulgaristan'ın karşısında olduğu, ona karşı bir koruma amacı güttüğü açıklık kazanmıştır, Bkz., Sabri Balkaya, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-60/basinimiz-aysandigi-sekiyle-balkan-antanti-surecinde-turkiye-ve-bulgaristan>, 30.10.2015.

*olmadığını, müteaddit defalar müdafaa ettik ve yazdık." "Bu uzlaşma, Balkanlar'ın siyasi ve iktisadi istiklalinin en emin ve dayanıklı zırhını da teşkil edecektir"*¹⁶.

İlerleyen yıllarda iyi ilişkilerin öne çıktığı söylenebilir. Örneğin 1936'da Türk- Bulgar Dostluk Cemiyeti Başkanı Prof. Dr. Petko Stoyanof, iki ülke arasındaki dostluğun geliştirilmesi için Sofya Elçisinin fikirlerini sormuştur. Elçi de, örneğin Edirne'nin Bulgarlar tarafından alınmasının yıldönümü dolayısıyla yapılan gösterilerden söz ederek iki ülke halkını birbirinden uzaklaştıracak ve aralarına kin ve nefret tohumları ekecek olan bu gibi olaylara meydan verilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Cemiyetin bir toplantı düzenleyerek benzer girişimleri açıkça kınamasını ve Türkiye aleyhine söylenen nutukların Bulgar milletinin çoğunluğu tarafından onaylanmadığının kamuoyuna bildirilmesini önermiştir. Stoyanof da bu fikirlere katıldığını belirterek teşebbüse geçeceğini bildirmiştir¹⁷.

3. Yugoslav Politikaları

Bulgar Başbakanının Türkiye'ye Ziyaretine Tepkiler

Yugoslav *Novosti* gazetesinin 13 Kasım 1931 tarihli haberine göre, Balkanlar'ın önemli siyasetçilerinden Venizelos'un Türkiye'ye karşı izlediği politika geçmişi silerek iki devlet arasında asırlardır süren antagonizmi ortadan kaldırmıştır. Türkiye'nin topraklarında bulunan arazi üzerindeki Yunan iddialarından vazgeçmek anlamına gelen girişimlerden dolayı Yunan kamuoyu tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Milliyetçi Yunan çevrelerince hala hoşnutsuzluğa yol açmasına rağmen Venizelos Türkiye'de sadece Hükümet çevrelerinde değil halk arasında da büyük bir güven kazanmak ve Türkiye ile Yunanistan arasındaki dostluğu geliştirmekte başarılı olmuştur. Bir tarafta Venizelos ve Mihalakopulos, diğer yanda Kemal Paşa ve Tevfik Rüştü Bey, iki ülke arasındaki meseleleri çözdükten sonra Yunanistan ve Türkiye, İtalya ile Türkiye özellikle Sovyetler Birliği ile müşterek çalışarak bu ittifakı Balkan devletlerinden bazılarını içine alarak genişletmek istemektedirler. Gizli kapaklı olmakla birlikte İtalyan diplomasisinin Ankara, Sofya, Atina ve Tiran'daki faaliyetleri de az değildir. İstanbul'da toplanan son Balkan devletleri konferansında Arnavutluk ve Bulgaristan temsilcilerinin Yugoslavya'ya karşı şiddetli hücumlarının bu devletleri temsil eden temsilcilerin kendi istekleriyle yapılmadığı, Yugoslavya'yı müteessir ederek çekimser bir tutum almaya zorlamak yani yakınlaşma eğiliminde olan Balkan devletleri arasındaki işbirliğini olanaksız hale getirmek istendiği zannını doğurmaktadır. Ayrıca Türkiye, İtalya'nın isteği üzerine Arnavutluk Kralı Zogu'nun krallığını tanıyarak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ilk defa Arnavutluk ile siyasi temasa başlamıştır. Bu çerçevede gittikçe ilerletilmiş olan Türkiye, Yunanistan,

¹⁶ BCA, 030.10.242.635.48.

¹⁷ BCA, 030.10.243.638.16.

Bulgaristan ve Arnavutluk arasındaki ittifak kombinezonunun arkasında faşist İtalya yer almaktadır¹⁸.

Yunanistan Başbakanı Venizelos ve Sovyet Dışişleri Bakanı Litvinof'un Ankara'yı ziyaretlerinden sonra Bulgar Başbakanı Muşanof'un dahi Ankara'ya gelmesi haberleri Yugoslavya basınında endişeli haberlere yol açmıştır. Belgrat'ta çıkan *Vreme* gazetesinin 19 Kasım 1931 tarihli haberine göre; Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan'dan meydana gelen bir blok oluşturulacağına dair son zamanlarda yeniden bazı haberler işitilmektedir. İki yıldır Balkanlar'da benzer haberler sürekli tekrarlanmaktadır. Bu haberlerin başlangıcı Venizelos ile Mihalakopulos'un Ankara'yı ziyaretlerine, yani Balkanlar'da ve Yakın Doğu'da uluslar arası dostluk ülküsünün en sağlam esaslarından birinin gerçekleştirildiği zamana tesadüf etmektedir. Daha o zamanlar İtalya tarafından dikte edilmiş bir üçlü ittifak meselesi akla gelmekteydi. Fakat gerek Türkiye, gerek Yunanistan böyle ittifaklardan uzak durduklarını belirtmişler, iki millet arasındaki barışı korumak için gereken adımları attıklarını deklere etmişlerdir. Coğrafi durumu ve ihtiyaçları dolayısıyla Yunanistan'ın kendisine zarar verecek olan bu gibi ittifaklara girmeyeceği düşünülürken, bu kombinasyonların daha çok Türkiye tarafından ve dışarıdan aldığı emir ve talimatlar çerçevesinde bu politikayı sistematik bir biçimde uyguladığı düşünülmektedir. Öyle ki Türk bakanlarının Atina'yı ve ondan sonra da Roma ve Budapeşte'yi ziyaretleri sonucunda Yakın Doğu'nun bu nazik meselesi yeniden ortaya çıkmış ve Balkan Konferansı'nın üzerinden iki gün geçmeden Sovyet Dışişleri Bakanı Litvinof'un Ankara'yı ziyareti ve bu ziyaret sırasında Türk- Sovyet Dostluk Antlaşması'nın yenilenmesiyle daha açık bir hal almıştır. Bundan başka Bulgaristan Başbakanının da Ankara'yı ziyarete gideceği haberi meseleyi daha nazik hale getirmiştir. Bulgaristan Başbakanı Muşanof'un Ankara seyahati Yunanistan'da büyük sansasyona yol açmış, Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan'ın dâhil olacağı üçlü ittifak oluşturulacağı haberleri sansasyonu bir kat daha arttırmıştır¹⁹.

Eski Sırp elçilerinden M. Yovan Yovanoviç tarafından Bulgaristan'da çıkan *Tirgovinski Glasnik* gazetesinin 24 Kasım 1931 tarihli yazısında; Bulgar Başbakanı Aleksandr Muşanof'un Türkiye'yi ziyareti sırasında Sovyet Dışişleri Bakanı Litvinof'un da Ankara'yı ziyaret edeceği haberleri, Rusya, Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan arasında yeni bir antant oluşturulacağı söylentilerinin şüpheye yol açtığı belirtilmekte ve bu durumun Balkan Milletleri Konferansı'nda alınan Balkan milletleri arasındaki anlaşma fikrine büyük darbe indireceği iddia edilmektedir. Aynı şekilde Bulgar Başbakanı Aleksandr Muşanof'un Türkiye'yi ziyareti dolayısıyla Belgrat'ta yayımlanan *Politika* gazetesinin 25 Kasım 1931

¹⁸ BCA, 030.10.220.481.14.

¹⁹ gös.yer.

tarihli haberinde, Yunanistan ve Bulgaristan arasındaki temaslar, Küçük İtilaf'a²⁰ karşı bir denge bloğu olarak görülüp, büyük Yugoslavya ülküsüne tamamen tezat teşkil ettiği dolayısıyla Bulgarlar'a karşı ithamlarda bulunmaktadır²¹.

Muşanof'un Ankara'yı ziyareti dolayısıyla *Elefteron Vima* gazetesi tarafından aynı tarihlerde, Yunanistan'ın bloklar politikasını takip etmediği ve etmeyeceği belirtilmektedir. Muşanof'un Ankara'yı ziyareti esnasında gerek Yunanlılar gerekse Bulgarlar ile iyi ilişkilere sahip olan Türkiye, Yunanistan ile Bulgaristan arasındaki sorunların çözümünde şüphesiz yardımcı olabilir. Fakat çeşitli sorunlarla bunalmış olmasına rağmen Türkiye Balkanlar'da hakim bir durumda bulunmak ve kendisi nasihata muhtaç iken dışarıya öğüt vermek istemektedir. *"İstanbul, bugünkü efendileri tarafından atıldığı lakaydi içinde harap olurken, bu bin senelik muazzam tarihi abide yeni şahsiyetlerin mahmurluğu ve snobist inkılapçılığı içinde sükut ederken, İstanbul'a karşı Ankara bir hayal olarak yükseltilirken; asıl ve yegane menşeleri olan Asya'ya avdet suretiyle Avrupa ve Balkanlar ile hesabını halletmiş olan bazı mücerret şahsiyetlerden mürekkep bir grup yeniden Avrupa ve Balkanlar efkârında görünmeye kalkışmaktadır. Meselenin en gülünç ciheti bu grubu teşkil edenlerin yeni bir sulh ve yeni bir nizamın misyonerleri süsünü takınarak hareket etmeleridir. Bin türlü müşkülât ile kendilerini tamamen mahvolmaktan kurtarabilmiş olan bu fakirler grubu yeniden Balkan ve Yakın Şark payitahtlarına akın etmekte, muhtelif unsurları aralarında anlaşmaya davet etmekte ve tatbikine iptidar olunması lazım gelen yeni siyaset hakkında talimatlar vermektedir."* Yunanistan hâlihazırda Bulgaristan'a karşı uyguladığı politikayı devam ettiremez. Hatalarını tamir etmeye mecburdur ve bunu da başaracaktır. İki ülke arasında bir ticaret anlaşması yapılacaktır. *"Acaba Atina haiz bulunduğunu iddia ettiği ve büyük bir kıskançlıkla müdafaa eylediği 'Balkanlar'ın Cenevre'si' sıfat ve ehemmiyetinin niçin Ankara gibi emniyetsiz bir muhite nakline razı oluyor? Yoksa yeni dostları Türkler'in hoşuna gitmek için mi?"* Balkanlar'ın aleyhine görülen bu gelişmeler gizli bir gücün politikası olarak değerlendirilmiştir²².

Makedonya gazetesinde 19 Mayıs 1933 tarihinde çıkan bazı yazılarda da Türk- Bulgar ilişkilerinin iyi olmasının Belgrat Diktatörlüğüne hoş karşılanmadığı söylenmektedir. Ayrıca yakın zamanda Sofya'yı ziyaret etmiş olan bazı Sırp papazlarının Adriyatik'ten Karadeniz'e kadar tek bir Slav devleti kurulmasına şiddetle taraftar oldukları ifşa edilmiştir²³.

²⁰ Küçük Antant olarak bilinen ve Bulgaristan ve Macaristan'ın Birinci Dünya Savaşı sonunda yapılmış barış antlaşmalarına karşı duydukları hoşnutsuzluktan (revizyonizm) çekinen Çekoslovakya, Yugoslavya ve Romanya'nın, bir saldırı durumunda birbirleriyle dayanışmayı öngören antlaşmaları, Bkz., Armaoğlu, a.g.e., s.154.

²¹ BCA, 030.10.220.481.20.

²² BCA, 030.10.220.481.14.

²³ BCA, 030.10.241.629.13.

Türk- Yunan İlişkileri Hakkında Yugoslavya'nın Tutumu

Türkiye'nin Belgrat Elçisi Haydar (Aktay) Bey basına yansıyan yazılardan oluşan Türk- Yunan dostluğundan Yugoslavya'nın duyduğu endişeye işaret etmektedir;

26 Şubat 1932 tarihli *Politika* gazetesinde Atina'dan gönderildiği işaret edilen ve "Türk Yunan dostluğu" gibi manidar bir başlıkla yayınlanan telgraftan söz eder. Bu telgrafta şunlar yazmaktadır: 'Yunan gazeteleri İstanbul'daki Yunanlılar'ın maruz buldukları tazyikattan şikayet etmektedirler. Şimdiki Türk idaresi altında İstanbul'daki Rumca gazetelerin intişarı adeta imkansız bir hal almaktadır. Filhakika bazı gazeteler çıkmakta ise de bunlar Türkiye hudutları dâhilinde yaşayan Rumlar'ın behemehal Türkleşmeleri lüzumundan bahsetmektedirler. Bu hal, tabii gerek Yunanistan'da gerekse Türkiye'deki Rum mahafilinde büyük bir heyecan uyandırmıştır. Atina gazeteleri Yunan efkâr-ı umumiyesinin, Türk makamatının hasmane hattı hareketi dolayısıyla, defaatle izharı teessüre mecbur kaldığını yazmaktadır. Bu gibi tazyikat, bilhassa iki memleket arasında dostluk muahedesinin aktinden sonra daha kuvvetli bir tesir yapmaktadır. "Patris" gazetesi bu bapta diyor ki: *Tefferuata girmek istemiyoruz. Daha bir kere Türk Hükümetinin makamatı iadesi nezdinde müdahalede bulunmasını ve uzun zamandan beri devam edegelmekte olan ve lüzumsuz anlaşamamazlıklar doğurmak istidadında bulunan bu vaziyete nihayet vermesini rica ederiz....Rumlar'ın Türkleştirmesini talep ve teroîç etmelerini temin maksadıyla İstanbul'daki Rum gazetelerinin Seddi hususunun Yunan efkârı umumiyesinde yaptığı tesir çok elimdir. Yunan efkârı umumiyesinin bu elim hayreti Türkiye'de takdir edilmeli ve Türkler uhdelerine terettüp eden vazifeyi ve iki memleket münasebatında dürüstlük mevcut olması lüzumunu bilmelidir.'* Belgrat Elçisi, Atina'dan bu yönde gelen telgrafta Yunan gazetelerinin Ankara yetkililerinin iki ülke arasında aktedilmiş dostluk muahedesini ile belirlenmiş olan sözlere hürmet etmeleri için İstanbul makamlarına gereken emirleri vereceğini ümit ettiğini yazdıklarını aktarmaktadır. Türk makamları tarafından yapılan muamelenin, iki taraf siyasetçilerinin iki ülke arasındaki dostluk ve iyi ilişkilerin kıymetinden söz ettikleri bir dönemde gerçekleşmesinin Yunan kamuoyunda ayrıca üzüntüye yol açtığı da aktarılmaktadır²⁴.

Aynı gazetenin 5 Mart 1932 tarihli ve yine aynı başlık altında Atina'dan bildirildiği kaydıyla yayınlanan bir telgrafa göre; Türk resmi makamlarının Türkiye'deki Yunanlılar'ı Türkleştirmek konusundaki gayretlerinin Yunan resmi makamlarınca şiddetle eleştirildiği fakat Ankara Hükümeti'nin hassasiyetine dokunmaktan kaçınan basın bu konu hakkında büyük bir basiret ve ihtiyatta bulunduğu, tarafsız gazetelerin ise Türkiye'nin, ülkedeki Rum bakiyesini Türkleştirmek konusunda bir dizi plan çerçevesinde hareket ettiğini yazdığını belirtmektedir. Bu bilgileri veren Türkiye'nin Belgrat Elçisi Türk-Yunan dostluğunu bir türlü hazmedemeyen Yugoslav devlet adamı ve basınının

²⁴ BCA, 030.10.251.693.21.

bu dostluğu bozmaya yönelik yalan dolu girişimlerine karşı dikkatli olunması gerektiğini belirtmektedir²⁵.

Yugoslavya- Arnavutluk İlişkileri

Yugoslavya'nın Arnavutluk'a karşı savaşa gireceği konusundaki *Magyarsag* gazetesindeki haberin doğruluğuna dair bir işaret olmadığı Türkiye'nin Bükreş Elçiliği'nden 31 Aralık 1932'de bildirilmiştir. Buna göre; Küçük İtilaf genelkurmayları Kuzey, Orta ve Güney Avrupa'da karşılığında çıkabilecek her çeşit savaş ihtimalini düşünmüşlerdir. Fakat Yugoslavya'nın şimdiki durumda Arnavutluk'a karşı bir saldırıda bulunması ve bunun getireceği güçlükleri göze alabileceği ihtimali çok düşük görülmektedir²⁶.

Magyarsag gazetesinin haberini Türkiye'nin Belgrat Elçiliği (4 Ocak 1933 tarihli yazı ile) tamamen hayal ürünü olarak nitelendirmiştir. Ne Çekler, ne de Romenler, Yugoslavya'nın böyle bir macerasını onaylamayacakları gibi, Yugoslavya da İtalya ile kesin bir savaşa yol açacak böyle bir hareketten kaçınacaktır. *"Yugoslavya Hükümetinin hini hacette kendilerinden istifade için Gani Bey ve arkadaşlarını burada beslemekte olduğu doğrudur. Müdafaa-i Milliye komitesinin muntazam çete teşkilatı vardır. Yeni icraata göre komiteciler biri hudutlarda diğeri şehirlerde çalışmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Aldığım malumat mukarini hakikat ise bu ikinci teşkilat rejim aleyhine vuku bulacak herhangi bir hareketi söndürecek ve vücutları matlup olmayan insanların izalesi hizmetinde kullanılacaktır."* Dışişleri Bakanlığı tarafından *Magyarsag* gazetesinin aynı konulu haberinin Türkiye'nin Atina Elçisi tarafından da -31.12.1932 tarihli yazı ile- benzer biçimde yorumlandığı belirtilmiştir. Bu haberler sansasyonel ya da Macaristan'ın antlaşmaların ulusal çıkarlar doğrultusunda düzeltilmesi için İtalya'nın yardımını sağlamak için kamuoyu oluşturmak amacıyla yönelik olarak değerlendirilmiştir: *"Bugün Avrupa'nın ve bilhassa Balkanlar'ın içinde çırpındıkları mali ve iktisadi buhran devresinde İtalya'nın mutlak müdahalesini intac edecek ve bu suretle dünyayı yeni bir harbe sürükleyecek olan bir Yugoslavya hareketi askeriyesi etrafındaki düşünceler ciddi ve mantiki olamaz zannındayım. Atina siyasi mahafili de böyle bir meseleden tamamıyla bihaberdir"*²⁷.

Belgrat'ta yayınlanan *Trgovinski Glasnik* gazetesinin 5 Şubat 1933 tarihli nüshasında çıkan bir başmakaleye göre Arnavutluk'un gerçek çıkarı Yugoslavya

²⁵ gös.yer. İlerleyen yıllarda özellikle Balkan Antantı çerçevesinde iki ülke arasındaki ilişkilerin yumuşadığı kültürel alandaki işbirliği çabalarından da anlaşılmaktadır. 1937 yılında, Türkiye ile Yugoslavya arasındaki kültürel ilişkileri geliştirmek amacıyla özellikle iki ülkenin üniversiteleri arasında güçlü bir bağ oluşturulabilmesi için öğrenci değişimi, grup halinde öğrenci ziyaretleri, konferanslar düzenlenmesi, Belgrat Üniversitesi'nde Türk Dili ve Kültürü için bir kürsü oluşturulduğu takdirde İstanbul Üniversitesi'nde de Yugoslav Dili ve Kültürü kürsüsünün açılması vb. gibi kararlar alınmıştır. Benzer ilişkilerin ayrıca Yunanistan, Romanya gibi diğer Balkan ülkeleriyle de geliştirilerek bütün dost ve müttefik Balkan devletleriyle kültürel etkileşimin geliştirilmesi planlanmıştır, Bkz., BCA, 030.10.253.703.4.

²⁶ BCA, 030.10.220.485.9.

²⁷ BCA, 030.10.220.485.5.

ile dostluğunu güçlendirmesindedir. Arnavutluk Başbakanı M. Evangeli ile İtalya'nın Tiran Elçisi M. Koh, son günlerde İtalya- Arnavutluk gümrük birliğinin ve İtalyanlar'ın Arnavutluk'ta iskânı haberlerinin doğru olmadığı hakkında ortak bir tekzipte bulunmuşlardır. M. Evangeli, iki devlet arasındaki ittifak halinin hiçbir zaman bu kadar samimi olmadığını da belirtmiştir. *"Bir parça gecikmiş olmakla beraber bu tekzipleri şayanı dikkattir ve bu iki mesele hakkında Tiran ve Roma hükümetleri arasında müzakerat cereyan etmiş olduğunu gösterir."* Arnavutluk'un mali yönden oldukça zor durumda olduğu, 22 milyon altın Frank'lık bütçe için 12 milyonun toplanıp toplanamayacağını şüpheli olduğu, Yugoslavya'nın Arnavutluk'a serzenişte bulunmak niyetinde olmadığı fakat bu küçük ülkedeki siyasetçilerin memleket ekonomisine ihanet ettikleri ifade edilmiştir. Eğer alınan paralar, yol yapımına, imara, silahlanmaya, ziraate vb. yatırılırdı ülke kalkınmasında büyük yol katedilmiş olurdu. *"Biz Yugoslavlar komşularımıza düşman değiliz. Hatta belki Arnavutlar'ın yegane dostuyuz. Bunu söylemekle mübalağa ettiğimizi zannetmiyoruz, çünkü istiklallerini bizim sayemizde elde etmişlerdir. 1921 senesinde Londra'da ambasadörler konferansında Arnavutluk'ta menafi muntikalardan bahsedenler herhalde Arnavutluk'a karşı dostane niyet ile meşbu değildiler. Şimdiye kadar biz Arnavutluk'un hakiki düşmanları olarak tanıtılmakta idik; hakiki düşmanlar ise hakiki dost olarak gösterilmekte idi... Arnavutlar istiklallerini halelden vikaye etmek istiyorlar ise iki şeyi unutmamalıdır. Evvela tehlikenin ne taraftan geldiğini bilmelidirler; saniyen bu tehlike nasıl bertaraf edilebilir? Mademki Yugoslavya Arnavutluk için bir tehlike teşkil etmemektedir, şu halde tehlikenin nereden geldiğini tayin etmek güç bir şey değildir. Bunun için kendileri için yegâne halâs çaresi Balkanlılar'a yaklaşmak olduğunu unutmamalıdır. Bu istikamete tebdili cephe etmek zamanı gelmiştir. Bundan istifade edilmediği takdirde gecikmiş olmak ihtimal ve korkusu vardır. Bizim kanaatimize göre Arnavutluk menafi yalnız Arnavutluk'un yegâne dostu Yugoslavya olduğunu takdir ettiği takdirde müdafaa olunabilir"*²⁸.

Yugoslavya'nın Bölüneceği Endişesi ve İttifak Arayışları

24 Aralık 1932 tarihli *Daily Herald* gazetesinin haberine göre Yugoslavya sınırı üzerinde Mussolini gizli askeri hazırlıklar yapmaktadır. İtalya'da gösteriler artmış ve durum oldukça gergin bir hale gelmiştir. Diğer taraftan İngiliz basınun önemli şahsiyetleri ortak bir bildiri yayımlayarak; Yugoslavya'daki hoşnutsuzluğun güney Slavlar'nın birliğine düşman gözüyle bakan komşu devletlerin iştahlarını açmakta ve bunun Avrupa barışını tehdit ettiğine işaret etmişlerdir. Yugoslavya'yı özerk birtakım parçalardan oluşan bir federasyon haline getirmek için Fransa, Romanya ve Çekoslovakya'nın, bu konudaki dostane müdahalelerini tahrik etmek için İngiltere'yi ikna etmeye çalıştıkları ve sonuca ulaşmak için Belgrat Hükümeti'ne mali yardımda bulunmak teklifini götürmeyi tavsiye ettikleri, Türk Hariciyesi tarafından

²⁸ BCA, 030.10.220.486.5.

Londra Büyükelçiliği'nden öğrenilmiştir. *Manchester Guardian* gazetesinin bir başmakalesinde de durumun vehametine işaret edilmektedir²⁹.

Şubat 1933'te Belgrat Elçiliği'nden alınan bilgiler, Yugoslavya'nın içinde bulunduğu durumu teyit eder niteliktedir. Yugoslavya Kral ve Kraliçesi'nin Romanya'ya yaptıkları resmi ziyaretle, iki hükümet arasında son zamanlarda yapılan bazı askeri anlaşmaların sağlam esaslara bağlanması ve ittifak bağlarının güçlendirilmesine çalışılmaktadır. Elçinin, kesin olmadığını belirttiği bir habere göre ise Romanya ve Yugoslavya Dışişleri Bakanları arasında yeni bir askeri anlaşma imzalanmıştır. Yine benzer başka bir habere göre Rusya tarafından Romanya'ya savaş ilan edildiği takdirde Yugoslavya, Bulgaristan ile Macaristan'ın tarafsızlıklarını sağlamak için bu devletlere karşı 350 000 kişilik bir kuvvet seferber edecektir. Romanya da bunun karşılığında Yugoslavya ile İtalya arasında bir savaş çıktığında Macaristan ile Bulgaristan'ın tarafsızlıklarını sağlamak için aynı yola başvuracaktır. Bunu öğrenen İtalyanlar süresi bitmiş olan Romanya- İtalya dostluk anlaşmasına taraflardan birinin saldırıya uğradığı takdirde diğerinin tarafsızlığını korumasına dair bir kayıt konulmasını teklif etmişlerse de Romanya buna yanaşmamıştır. İçeriden ve dışarıdan hergün yeni saldırılara maruz kalan Belgrat Hükümeti kendini güvenceye almak için askeri anlaşmalar yapmak zorunluluğunu hissetmektedir. Buna, durumu oldukça tehlikeli olan Romanya Kralı'nın Yugoslavya Kraliçesi'nin kardeşi olması çok yardım etmiştir³⁰.

Yugoslav- Macar Çekişmesi

Yugoslavya'nın Budapeşte Elçisi, Türkiye'nin Budapeşte Elçisi Behiç (Erkin) Bey'i 1937 Eylül'ündeki ziyareti sırasında Macarlar'ın savaşa hazırlandığını, Yugoslavya mültecilerini Macarlar'ın himaye ettiğini, casusluk amacıyla hergün birilerini gönderdiklerini, bu durum devam ederse Makedonya komitesi dolayısıyla Bulgarlar'a yaptıklarını³¹ bu kez Macarlar'a yapacaklarını, iktisadi ilişkileri keseceklerini, Yugoslavya'da çalışan Macar tebaasını çıkartacaklarını ve sonuç alınca kadar mücadele edeceklerini anlattıktan sonra bütün bunların M. Kanya'nın şahsi politikası olduğunu, imparatorluk devrinden beri bu kişinin en büyük düşmanları olduğunu ifade etmiştir. Macarlar'ın kendi aleyhine olan bu politika, Kanya iktidarda kaldıkça devam edecektir. *"Biz Macarlar ile anlaşmaya çok taraftarız, fakat onlar anlaşmak istemiyorlar. İtalya da bu işlerde müşevviktir, bilhassa mültecilere İtalya maddi yardım etmektedir. Magyarsag gazetesi İtalya'nın organıdır. Mütemediyen aleyhimizde yazı yazar"*³².

²⁹ BCA, 030.10.220.485.16.

³⁰ BCA, 030.10.220.486.1.

³¹ Makedonya komitesinin bir yayın organına göre, Bulgaristan'ın Makedonya hesabına hiçbir söz hakkı yoktur ve Yugoslavya tezine taraftarlık edenler, Bulgaristan'ı sonu savaşa varacak bir maceraya sürüklemektedirler, Bkz., BCA, 030.10.220.483.13.

³² BCA, 030.10.252.697.7.

Budapeşte Elçisi Behiç Bey, 8 milyonluk Macaristan'ın 45 milyonluk Küçük İtilaf'a karşı savaşa hazırlandığı iddiasının çok gerçekçi olmadığını ama Macarlar'ın küçük olan ordularını iyileştirmek için çalıştıklarını, burada Hırvat mültecilerinin bulunduğunu fakat Macaristan'a, eski Makedonya'ya benzer bir girişimde bulunmaları için himaye ve teşvik edildiklerini düşünmediğini belirtmiştir. *"Aynı günde görüştüğüm Kanya ile Yugoslavya Sefiri A. Vouktchevitch'in haleti ruhiyesini mukayese ettim. Hariciye Nazırı müştekidir, fakat asabi değildir. Vaziyetten müteessir olmakla beraber metin görünüyor. Vouktchevitch'i ise pek asabi ve adeta bir harp arifesinde imiş gibi heyecanlı gördüm. Küçük İtilaf'ın diğer sefirleri asla telaşta değildiler. Hatta Romanya Sefiri Vouktchevitch'in bu halinden zimnen eğleniyor."* Yugoslavya'nın Budapeşte Elçisi bundan başka, Yunanistan'a güvenmediklerini, Balkan misakından Yunanlılar'ın çıkarılması halinde Bulgarlar'ın girmesine taraftar olduğunu söylemiştir. Ayrıca Mussolini'yi uzun uzadıya eleştirerek vaktiyle Arnavutluk'u Yugoslavya ile paylaşmak ve Selanik'i Yugoslavya'ya vermek teklifinde bulunduğunu, şimdi ise Kosice muntikasını Yugoslavya'dan alarak Macarlar'a vermeyi düşündüğünü söylemiştir. Roma mülakatından ve imzalanan protokollerden Almanya'nın memnun olmadığını, hatta Gömböş'ün bu memnuniyetsizliği gidermek için Berlin'e gitme taleplerine Hitler'in cevap vermediğini belirtmiştir³³.

4. Yunanistan

Türk- Yunan Barış Görüşmeleri

Türkiye ile Yunanistan arasında devam eden sorunların başında etabli (yerleşmiş) meselesi gelmekteydi. Lozan'da çözümlenemeyip sonraya bırakılan anlaşma için iki ülke temsilcileri Ekim 1923'ten itibaren çalışmalara başlamışlardı. Fakat iki ülke Rum ve Türk halkının kapsamı konusunda anlaşamadıklarından konu uzlaşmaz bir hal almış, Milletler Cemiyeti'ne havale edilmiş, buradan da bir sonuç çıkmamıştır. Her iki taraf, çözüm yoluna gidip 1 Aralık 1926'da bir anlaşmaya varmalarına rağmen bu kez de uygulamada sorunlar meydana gelmiştir³⁴.

Bu konuda Ekim 1929'da yapılan görüşmelerde Türkiye'nin iade teklifine Yunanlılar'ın tepkisi sert olmuştur. Türkiye'nin teklifini inceledikten sonra istenen garantilerden hiçbirini sağlamak niyetinde olmadıkları anlaşılmıştır. *"Bu sabah Yunan Heyeti Murahhası Reisine hususi bir mektup göndererek iade mükellefiyetini ameli bir hale koymak için tasavvur ettiğimiz sistem yerine teklif ettiği usulün iadeyi fiilen hükümsüz bırakacağını binaenaleyh en esaslı addettiğim bir meselede uyuşmak zemini kalmadığını bildirdim. Celseye girdiğimiz zaman bitaraflar bizim proje üzerinde ehemmiyetli ehemmiyetsiz tadilat teklif ettiler. Fakat etabli üzerinde Lahey Divanı rey ve istişareye müstenit talimatımız dairesinde yaptığım teklifi bir tarafa bırakıp muhtıradaki kendi tekliflerini ileri sürdüler."* Tevfik Kâmil

³³ gös.yer.

³⁴ Armaoğlu, a.g.e., s.325-326.

(Koperler) bu durum karşısındaki diplomatik girişimlerini ve hatta Türkiye'nin ciddiyetini izaha çalıştığını, Hükümet'in gerekirse elçiyi çekebileceğini vb. anlatır. Yunanlılar'ın bu kez de Türk heyetinin muhtırayı suya düşürmede başarılı olmasından dolayı üzgün olduklarını söylerken, Türkiye'nin zaman kazanarak hiçbir meseleyi Yunanlılar lehine çözdürmediği ve bunu da üçüncü aza tezi ile sağladığını belirtir. Tevfik Kâmil Bey yaptığı tekliflerle Türkiye'nin zorluk çıkaran ülke konumundan görünürde de olsa çıktığını, etabli ve diğer meseleler hakkında şimdikinden farklı bir oy ihtimalini düşük gördüğünü bildirir³⁵.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunların çözümü Sovyetler Birliği tarafından da arzu edilmektedir. Türkiye'nin Roma Büyükelçisi Vasıf (Çınar) Bey, Yunan Agrer Partisi Başkanı Mösyö Sofyanopulos ile Sovyetler Birliği Elçisi Potemkin'in Roma'da kendisini ziyaret etiklerini ve izlenimlerini şu sözlerle anlatır: *"Bu zat Türk- Sovyet ve Yunanistan arasında bir ittifaka taraftardır. Yunanistan'ın Avrupa devletlerinden uzaklaşmasını, Fransa'nın ve İngiltere'nin nüfuzundan tamamıyla sıyrılmasını istiyor. Siyasi, coğrafi ve iktisadi sebeplerle Yunanistan'ın Sovyetler'le sıkı anlaşmasını ve beraber yürümesini istiyor. Türkiye'nin dahil olacağı bir grup –aynen tabirini kullanıyorum- 'büyük bir devlet olan Sovyetler'in (égide) ve himayesi altında bulunacaktır."* Kendisine Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile çok güçlü bir dostluk ilişkisi olduğunu, bunun iki ülkenin karşılıklı çıkarlarına dayandığını, Türk devletinin inkılâptan sonra oldukça bağımsız ve milli çıkarlara dayanan bir politika izlediğinden hiçbir devletin himayesini kabul edemeyeceğini, Yunanlılar'la da oldukça sağlam ve samimi bir dostluk ilişkisine sahip olunduğunun kendisinin de bilgisi dâhilinde olduğunu, Yunanistan ile Sovyetler Birliği'nin aralarının düzelmesinin de şüphesiz Yunanlılar'ın çaba harcaması gereken bir konu olduğunu söyler³⁶.

Mayıs 1930'da Türk Hariciyesi Türkiye ile Yunanistan arasındaki çözümlenememiş konuların halli ve anlaşmanın imzalanması için Macaristan'dan aracılık istemiştir. Atina'ya giden Macaristan Dışişleri Bakanı M. Valko, Türkiye'nin bu arzusunun yerine getirmeyi taahhüt etmiştir. Buna göre, Yunanistan Dışişleri Bakanı M. Mihalakopulos, kendisinin de Başbakanın da itilafli meselelerin bir an çözülmesi ve anlaşmanın imzalanmasından yana olduklarını ve mübadil emlakli ihtilafli konulara değil sonuç almaya yönelik davranacaklarını belirtmiştir³⁷.

Yunanistan ile Türkiye'nin ilişkilerinin geliştirilmesi İtalya tarafından da desteklenen bir durumdu. Çünkü İtalyanlar 1930'larda Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan ile kendisinin nüfuzu altında bir blok oluşturarak Avrupa'da İngiltere ve Fransa'ya karşı bir güç oluşturmak niyetindeydi. Özellikle

³⁵ BCA, 030.10.254.711.26.

³⁶ BCA, 030.10.255.716.23.

³⁷ BCA, 030.10.254.712.12.

Romanya, Yugoslavya ve Çekoslovakya'dan oluşan Küçük İtilaf devletlerini nüfuzu altına alan Fransa'ya karşı İtalya da Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan ile birleşerek Balkanlar'da nüfuz sahibi olmak istiyordu. Fakat sonra Hitler'le birlikte İtalyan politikası da farklı yönlere yönelmiştir³⁸.

Başbakan İsmet İnönü, Mübadele Antlaşması'nın Ankara'da imzalandığı gün Yunanistan Başbakanı Elefterios Venizelos'a bir mektup göndererek kendisini Ankara'ya davet ettiğini belirtir. Venizelos'un Türkiye'yi ziyareti tüm dünyada ve özellikle Yunanistan'da tarihi bir olay sayılmıştır. Hatta onun Türkiye'de olduğu günlerde Macar Başbakanının da resmi bir ziyaretle Ankara'da bulunduğunu, kendisine gösterilen ilginin azlığından açıkça söz ettiğini belirtir³⁹.

Venizelos, Atatürk'ün Türk- Yunan ilişkilerinin düzeltilmesine ve dostluk tesis edilmesine ne kadar samimiyetle inandığını görmüş⁴⁰ ve kendisinde dostluk fikri güçlenmiş olarak memnun bir halde ülkesine dönmüştür. Ankara'yı ziyareti vesilesiyle Dostluk Antlaşması, Tarafsızlık Antlaşması, Uzlaşma ve Hakem Antlaşması olmak üzere üç antlaşma imzalanmıştır. İnkâmet, Ticaret ve Seyr-i Sefain (gemilerin dolaşmasına dair) Sözleşmesi yapılmıştır. Ertesi yıl, 1931'de Başbakan İsmet İnönü Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey'le birlikte Yunanistan'a gider. İnönü burada kendisinin çok iyi karşılandığını fakat Yunanistan basınında, mübadele sorununun çözüldüğü ve muhacirlerin yerlerine döneceğine yönelik haberlere şaşırıldığını belirtir. Gerçeğe dayanmayan bu haberlerin iki ülke ilişkilerine zarar vereceği endişesini Venizelos ile paylaşır. Venizelos ise bunları dikkate almaması gerektiğini belirtmiştir⁴¹.

İnönü Yunanistan'da kaldığı sürede Türk- Yunan yakınlaşmasının yanında bunun Balkan devletlerinin diğerleri arasında da yayılması ve Balkan Pakti meseleleri üzerinde Venizelos ile geniş temasları olduğunu belirtir. Gerek Venizelos'un Türkiye'yi ziyareti gerekse İnönü'nün Yunanistan'ı ziyareti

³⁸ İsmet İnönü, Hatıralar, Haz. Sabahattin Selek, İstanbul 2009, s.500.

³⁹ gös.yer.

⁴⁰ Yunanistan'da Venizelos'un 1928'de iktidara gelişi, Türk-Yunan ilişkileri için yeni bir dönüm noktası olmuştur denilebilir. Venizelos geçmişteki hatalarından ders alabilen bir politikacı olarak kendisine Yunanistan'da ciddi bir muhalefetin oluşması ihtimaline karşın Türkiye'ye dostluk eli uzatmaktan kaçınmamıştır. Onu bu politikaya yönelten sebep Türkiye'nin yayılmacı bir politika izlememesidir. Çok başarılı bir asker olmasına rağmen milletini her zaman savaşın zorluklarından korumak isteyen Atatürk ile başlattıkları iki ülke dostluğu, bir ittifakın hatta Balkan Antantı'nın temelini oluşturmuştur. Venizelos Balkan Antantı'nın imzalanmasından kısa süre önce (12 Ocak 1934) Atatürk'ü Nobel Barış Ödülüne aday göstererek Balkan Pakti'nin mimarı olduğuna inandığı Atatürk'ü daha da yüceltmek istemiştir. Bkz., Zafer Çakmak, "Venizelos'un Atatürk'ü Nobel Barış Ödülü'ne Aday Göstermesi", Erdem, Yıl: 2008, Sayı: 52, s.100-102.

⁴¹ İnönü, a.g.e., s.501-502.

sırasındaki dostane ilişkilerin Balkan Paktı⁴² şeklinde genişletilmesi arzusu her iki ülke de vardı⁴³.

Yunanistan iç politikasında meydana gelen değişikliklerin Türkiye ile olan ilişkileri etkilemediği söylenebilir. Kasım 1932'de Yunanistan Dışişleri Bakanı Ralis, Türkiye'nin Atina Elçisi Enis (Akaygen) Bey'e kabinenin Türk- Yunan ilişkileri hakkındaki siyasetinin sabık kabineninkinden farklı olmadığını, iki ülke arasındaki iyi ilişkileri geliştirmek arzusunda olduklarını belirtmiştir. Elçinin görüştüğü Papanastasiyu da, kabinenin Çaldaris'in dostluk siyasetine devam edeceğini fakat geliştirmek için insiyatif alacağını düşünmediğini söylemiştir. Enis Bey'e göre, Çaldaris kabinesinin ömrü kısa görülmektedir. Bu bir milli birlik kabinesini oluşturamazsa Venizelos'un Meclis'i feshederek yeni seçimlere gidilmesi muhakkak olacaktır⁴⁴.

Yunanistan ve Romanya Arasındaki İttifak Arayışları

Eylül 1931 tarihli Bükreş Elçiliğinden alınan bilgiler çerçevesinde; on yedi yıldır Bükreş'e gitmeyen Venizelos'un Romanya ile Yunanistan arasında bir ticaret anlaşması imzalamasının ardından Romanya başkentini ziyaret etmesi, Romanya'ya karşı amacına ulaşmak için bir zorunluluk halini almıştı. Bu hedef, Şark tamirat meselesinde Romanya'nın desteğini elde etmekte. Amerikan Başkanı'nın teklif ettiği moratoryum çerçevesinde mesele ele alındığında gerek Yunanistan ve gerekse Romanya'nın Bulgaristan'dan alacaklarının da moratoryuma tabi olması zorunluydu. Yunan Başbakanı, Bulgaristan'ın⁴⁵ böyle bir moratoryumdan yararlanmasına karşı olduğundan, reddi konusunda Bükreş ile Atina'nın birlikte hareket etmesini teklif etmiştir. Fakat Romen devlet adamları, Romanya'nın yıllık hissesinin cüzi bir miktar olması dolayısıyla getireceği sıkıntıları dikkate alarak teklife olumlu yaklaşmamışlardır⁴⁶.

Romen devlet adamları ayrıca Türkiye ile Sovyet Rusya arasında gittikçe güçlenen dostluğa dikkat çekerek geçen yıl (1930) iki Sovyet savaş gemisinin Karadeniz'e geçmesi ile Karadeniz'deki Rus gücünün arttığını, coğrafyaları itibariyle Boğazlar'ın girişinde bulunan Romanya ile çıkışında bulunan Yunanistan'ın, Ege Denizi'nde bir ihtilaf çıkması durumunda, birlikte hareket edeceklerinden emin olmak istediklerini belirtmişlerdir. Hamdullah Suphi Bey, bu soruyla Romanya devlet adamlarının gizli düşüncelerini ortaya koyduklarını

⁴² Balkan Paktı olarak geçen Balkan Antantı'nın imzalanmasında Türkiye ile Yunanistan'ın girişimleri önemlidir, Bkz., Nurgün Koç, "Balkan Antantı: Balkanlar'da İttifak Arayışları ve Türkiye", Yeni Türkiye, Yıl: 21, Sayı: 70, Mart- Haziran 2015, s.5846.

⁴³ İnönü, a.g.e., s.504.

⁴⁴ BCA, 030.10.255.715.15.

⁴⁵ Yunan *Agrer Partisi* Başkanı Sofyanopulos, Roma Büyükelçisi Vasıf (Çınar) Bey'e Yunanistan'da Bulgar ekalliyetinin önemli bir miktar oluşturmadığını ve Yunanlılar'ın alanda Bulgarlar'ı tatmin edebileceklerini ve hatta Ege Denizi'ne ticari bir çıkış verebileceklerini fakat hiçbir zaman çıkış için arazi veremeyeceklerini belirtir, Bkz., BCA, 030.10.255.716.23.

⁴⁶ BCA, 030.10.246.666.20.

düşünmektedir. Yunanistan Başbakanı Venizelos ise, ticaretin Yunanistan'ın refahı için hayati dereceye sahip olduğunu, Rus limanlarından Yunan gemileri ile yapılan nakliyatın önemli olduğunu, bu yüzden Sovyet Rusya ile iyi geçinmek zorunluluğunu belirttikten sonra, Yunanistan'ın Türkiye ile de iyi ilişkileri olduğunu söylemiştir. Türkiye'nin savaşa yol açabilecek eylemlerden uzak durduğunu ve barışperver bir politika izlediği kanaatini taşıdığını da sözlerine eklemiştir. Romen devlet adamları Yunanistan'ı herhangi bir ittifak sistemine dahil etmek istemişlerse de Venizelos, Yunanistan'ın herhangi bir siyasi kombinasyona girmek istemediğini belirtmiştir⁴⁷.

5. Romanya

Birinci Dünya Savaşı'ndan topraklarını en fazla genişleten devletlerden biri olarak çıkan Romanya, kendisine toprak kaybeden devletlerle çevrili olduğundan statükosunu korumak için anti- revizyonistlerle birlikte hareket etmiştir. Batılılarla özellikle de Fransa ile yakınlaşmıştır. Romanya, Sovyet Rusya'ya karşı Polonya ve Fransa ile ittifaklar yapmıştır. Macaristan'a karşı Küçük Antant'a dayanırken Bulgaristan'a karşı oluşan tehlike için 1921 Haziran'ında Yugoslavya ile bir ittifak yapmıştır. 1934 yılında da Balkan Antantı dolayısıyla Yugoslavya'dan sonra Yunanistan ve Türkiye'yi de yanına almıştır⁴⁸.

Türkiye'nin Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi (Tanrıöver) iki ülke arasındaki yakınlaşmaya işaret ederek olumlu yöndeki izlenimlerini belirtir. Ona göre Romanya'da Fransız nüfuzu derece derece kırılmaktadır. Yeni partinin hükümete gelmesi, Fransa'daki son seçimlerin sonuçları, Almanya'da Hitler politikalarının giderek güçlenmesi ve bunlar arasında Türkiye'nin Balkanlar'da, Doğu'da ve Avrupa siyasetinde öneminin ve nüfuzunun artması, Romen yetkililerin düşüncelerinde yeni bir yöne doğru yönelme gereksinimini ortaya koymuş olabilir. 13 Temmuz'da, Dışişlerinin etkili şahsiyetlerinden olan Mösyö Gafenco, Romanya ile Türkiye arasında gerçek bir yakınlaşmaya taraftar olduklarını belirterek şunları söylemiştir: *"Romanya'yı tamamen Garba müteveccih bir hükümet vaziyetinde tutmak asla doğru değildir. Avrupa toprakları üzerinde bizim işgal ettiğimiz mevki bizi tabiatıyla Cenubun ve Şarkın bütün işleriyle alakadar ediyor. Biz Türkiye ile çok samimi bir surette ve etrafıyla anlaşmak ve hatta Türkiye vasıtasıyla Rusya ile de anlaşmak isteriz. Türkiye ile bizim aramızda hiçbir muhalif menfaat mevcut olmadığı gibi, Türkiye harici siyasetinde bizi müteessir edecek, endişeye düşürecek hiçbir nokta da mevcut değildir. Biz Türkiye ve Rusya dostluğunu çok tabii ve zaruri addederiz ve Rusya karşısında daima ihtilaf vaziyetinde bir memleket halini muhafaza etmenin Romanya'ya ne temin ettiğini sormak zamanı çoktan gelmiştir. Türkiye'nin Balkanlar'da ve Şarkta haiz olduğu mütezayit mevki ve nüfuz ve bizim hakkımızda taşıdığından şüphe olmayan dostane hissiyat tahmin ediyoruz ki bizim bu görüşümüzde*

⁴⁷ gös.yer.

⁴⁸ Armaoğlu, a.g.e., s.184-185.

çok kıymetli bir muavinimiz olacaktır." Romanya Başbakanının da aynı görüşe sahip olduğunu belirtir⁴⁹.

Romanya Dışişleri Bakanı Nicolae Titulescu'nun Sofya- Ankara ve Yunanistan ziyaretleri dünya basını tarafından da ilgiyle izlenmiştir. 1933 yılının Ekim ayında (2-21 Ekim) ilgili bazı haberlere göz gezdirmek gerekirse; *Daily Telegraph* gazetesi, Titulescu'nun Sofya'da Bulgaristan'ın Küçük İtilaf'a ilhaki için uğraşacağını yazmaktadır. *Hâkimiyet-i Milliye* (Cuvestul'den naklen), Türk-Romen misakinin Güneydoğu Avrupa'nın durumunu aydınlağa çıkarması yönünden çok önemli olduğunu belirtmektedir. *Anadolu Ajansı*'na göre, Atina'da Titulescu ağırlanırken Yunan Başbakanı, Türk- Yunan ittifakının yolunu şaşırmış beşeriyeti selamete götüren bir fedakârlık örneği olduğunu söylemiştir. *Universul* (Romanya) haberine göre, Bulgaristan Batı komşusu ile yakınlaşma siyaseti aramaktadır. Bulgaristan eğer mevcut antlaşmalara riayet eder ve komşuları aleyhindeki karıştırmacı hareketlerden kaçınırsa ve arazi tadilatı siyasetinden vazgeçerse iki taraflı paktlarla yapılan bütün antlaşmaların değeri kalmaz ve Balkanlar'daki barış da ancak bu esas üzerine tesis edilebilir. *Adevarul* (Romanya) gazetesine göre, Türkiye, Avrupa barışının hakemlerinden biridir. *Times* (İngiliz) gazetesi, yakın tarihte bir Türk-Yugoslav Paktı'nın imzalanacağını ve gerek Kral Aleksandre gerek Titulescu'nun bu ziyaretlerinin Güneydoğu Avrupa'da devamlı barış ve dostluk tesisi için kollektif bir teşebbüs sağlayacağını, bunun merkezi Avrupa ve Balkanlar'da daha büyük devletlerin müdahalesini engelleyeceğini ve Balkan barışının Avrupa barışına da katkı sağlayacağını fakat şimdilik bunu Bulgarlar'ın ve Macarlar'ın engellediğini yazmaktadır. *L'Indépendance Roumania* (Romanya) gazetesinde, Hitler'in dünyayı telaşa düşüren Cenevre darbesi sırasında Doğu devletlerinin savaş tehlikesinin önünü almaya yönelik çabalarının tamamen başarılı olduğu belirtilmiştir. Uluslar arası hukukun Ankara Antlaşması'nda kabul edilen formül ile yeni bir ilerleme kaydettiği, Milletler Cemiyeti ve Kellogg Pakt'larına rağmen yaşayan eski tarafsızlık kavramının terk edilmiş olduğu yazılmıştır. *Calendarel* (Romanya) gazetesine göre Küçük İtilaf etrafındaki bir Doğu Avrupa cephesinin oluşması için Türkiye oldukça önemlidir. "*Kemal Paşa'nın Asya Türkiye'si ilk defa olarak Avrupalı bir işe imzasını koymuştur*"⁵⁰.

6. Sonuç

Bulgaristan basını, 1930'lu yılların başlarında Türkiye'ye karşı düşmanca yaklaşırken, Yugoslavya ile yakınlaşma içine girilmesinden yana bir tavır takınmıştır. Balkan Antantı'nın imzalanması ile Türkiye'ye karşı daha yumuşak bir politika izlenmesi yoluna gidilmiştir. Bunun nedeni artık ittifakın resmileşmiş olmasıdır.

⁴⁹ BCA, 030.10.246.667.6.

⁵⁰ BCA, 030.10.226.525.7.

Yugoslav basını, Yunanistan Başbakanı Venizelos ve Sovyet Dışişleri Bakanı Litvinov'dan sonra Bulgar Başbakanı Muşanof'un da Ankara'ya gideceği haberleri dolayısıyla endişeli bir yaklaşım içine girerek Türkiye- Yunanistan-Bulgaristan'dan oluşacak bir bloktan duyulan rahatsızlık açıkça dile getirilmiştir. Yunanistan ve Bulgaristan arasındaki temaslar Küçük İtilaf'a karşı ve büyük Yugoslavya idealine tamamen zıt olarak görülmüştür. Ayrıca öncü politikalarından dolayı Türkiye küçümsenerek binbir zorlukla yeni devleti kurabilenlerin Balkan politikasında liderlik etmeye çalıştıkları ifade edilerek Türkiye'nin yaklaşımları hafife alınmıştır. Yugoslavya basını, Türk- Yunan dostluğunu eleştirmekle kalmayarak "Rumlar'ın Türkleştirilmesi" şeklinde yapılan yalan haberlerle Türk- Yunan ilişkileri bozulmaya çalışılmıştır. Diğer yandan Yugoslavya ile Arnavutluk arasındaki savaş ihtimali de basında yer verilen öncelikli konulardan birini oluşturmuştur. Yugoslav- Macar çekişmesi Yugoslavya için bir tehdit iken Romanya'ya yaklaşıldığı görülmektedir.

Megali İdea'da⁵¹ iki ülke halkının aynı ırktan geldiğini ifade eden diplomatların⁵² yaklaşımına ulaşana değin; Lozan Barış Antlaşması ve ardından kalan sorunların çözümlenmesinde iki ülke liderlerinin gayretleri çerçevesinde Yunanistan ile Türkiye arasında iyi ilişkiler tesis edilmiştir. Yunanistan, Şark tamirat meselesi dolayısıyla Bulgaristan'a karşı Romanya'nın desteğini sağlamaya çalışmıştır.

Romanya'nın Türkiye ile olan ilişkilerine gelince; Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi (Tanrıöver)'nin ifade ettiği gibi, Romanya, Türkiye ile olan ilişkilerine önem vermekte, Türkiye'nin Balkanlar'daki barışçıl politikasını desteklemektedir. Yugoslavya'nın aksine Türkiye'nin Balkan barışının sağlam temellere oturtulması çabası Asyalı Türkiye'nin ilk defa Avrupalı bir işe öncülüğü olarak yorumlanmıştır.

Genel olarak ifade etmek gerekirse, iki dünya savaşı arasında Balkanlar'ın özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği sorunların artarak devam ettiği bir coğrafya haline geldiği görülmektedir. Almanya ve İtalya müdahalesi ile Sovyetler Birliği'nin nüfuz mücadelesi belirgin biçimde ve bir Balkan ittifakını engelleyecek mahiyettedir. Bu yüzden İkinci Dünya Savaşı'nın arifesinde

⁵¹ Büyük devletlerin yardımıyla kurulan Yunanistan, Osmanlı Devletine karşı sürekli yayımlı bir politika izlemiştir. Yunanistan günümüzde de Türkiye'ye yönelik politikasında halen Megali İdea'yı gerçekleştirmek düşüncesiyle hareket ettiği söylenebilir, Bkz., Hakan Uzun, "1919- 1950 Yılları Arasında Türkiye- Yunanistan İlişkileri", Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi, C: V, Sayı: 2, 2004, s.47. Yunanistan tarih boyunca Türkiye'nin zayıf zamanlarını kollayarak Megali İdea'ına ulaşmaya çalışmıştır, Bkz., Oğuz Kalelioğlu, "Türk- Yunan İlişkileri ve Megali İdea", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 41, Mayıs 2008, s.119-120.

⁵² Yunan *Agrer Partisi* Başkanı Sofyanopulos, Roma Büyükelçisi Vasıf (Çınar) Bey'e Türkler'le Yunanlılar'ın aynı ırka mensup olduklarını ifade etmiş, Vasıf Bey, de kendisine Gazi Hazretleri'nin yüksek himaye ve idaresi altında olan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin bu husustaki araştırmalarını ve yayınlanan eserleri anlatmıştır, Bkz., BCA, 030.10.255.716.23.

yapılan Balkan Antantı uzun ömürlü olmamıştır. Türkiye'nin Yunanistan ile oluşturduğu dostluk atmosferi Romanya tarafından olumlu karşılanırken, Bulgaristan ve Yugoslavya tarafından hoş görülmemiştir.

7. Kaynaklar

Resmi Yayınlar (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi)

BCA, 030.10.240.619.13.

BCA, 030.10.240.620.13.

BCA, 030.10.240.624.15.

BCA, 030.10.241.627.27.

BCA, 030.10.241.629.7.

BCA, 030.10.242.632.13.

BCA, 030.10.220.482.18.

BCA, 030.10.241.628.26.

BCA, 030.10.242.635.48.

BCA, 030.10.243.638.16.

BCA, 030.10.220.481.14.

BCA, 030.10.220.481.20.

BCA, 030.10.253.703.4.

BCA, 030.10.241.629.13.

BCA, 030.10.251.693.21.

BCA, 030.10.220.485.9.

BCA, 030.10.220.485.5.

BCA, 030.10.220.486.5.

BCA, 030.10.220.485.16.

BCA, 030.10.220.486.1.

BCA, 030.10.220.483.13.

BCA, 030.10.252.697.7.

BCA, 030.10.254.711.26.

BCA, 030.10.255.716.23.

BCA, 030.10.254.712.12.

BCA, 030.10.255.715.15.

BCA, 030.10.246.666.20.

BCA, 030.10.246.667.6.

BCA, 030.10.226.525.7.

Telif Eserler

ARMAOĞLU, F., 1993, "20. Yüzyıl Siyasi Tarihi", C: I, 1914- 1980, Ankara.

BALKAYA, S., 2004, "Basımımıza Yansdığı Şekliyle Balkan Antantı Sürecinde Türkiye ve Bulgaristan", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C: XX, Sayı: 60, Kasım 2004; <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-60/basimimiza-yansidigi-sekliyle-balkan-antanti-surecinde-turkiye-ve-bulgaristan>, 30.10.2015.

ÇAKMAK, Z., 2008, "Venizelos'un Atatürk'ü Nobel Barış Ödülü'ne Aday Göstermesi", Erdem, Yıl: 2008, Sayı: 52.

ÇANLI, M., 2011, "Bulgar Trakya Komitesi (1918- 1934)", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, C: XI, Sayı: 2, Kış 2011.

DEĞERLİ, E. S., 2007, "Türk- Bulgar İlişkilerinde Mustafa Kemal Atatürk (1919- 1923)", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 18, Ağustos 2007

http://birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/ckfinder/userfiles/17/files/DERG_/18/301-319.pdf, 01.11.2015.

İNÖNÜ, İ., 2009, "Hatıralar", Haz. Sabahattin Selek, İstanbul.

KALELİOĞLU, O., 2008, "Türk- Yunan İlişkileri ve Megali İdea", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 41, Mayıs 2008.

KOÇ, N., 2015, "Balkan Antantı: Balkanlar'da İttifak Arayışları ve Türkiye", Yeni Türkiye, Yıl: 21, Sayı: 70, Mart- Haziran 2015.

UZUN, H., 2004, "1919- 1950 Yılları Arasında Türkiye- Yunanistan İlişkileri", Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi, C: V, Sayı: 2.